

5 ספרים על אימה

אמיר חרש, הזוכה הטרי בפרס ספיר, מספר על השדים שהתרבות הישראלית מנסה לברוח מהם

עופרה רודנר

חרת להתחיל את השיחה עם "קריאתו של קת'ולוהו" של לאבקרפט.

לאבקרפט הוא אבי ספרות האימה המודרנית, שני לאדגר אלן פו, ואבי התת-ז'אנר שנקרא אימה קוסמית. הספר הזה הוא הסיפור המרכזי בסדרת סיפורים שנקראת "המיתוס של קת'ולוהו" ומספרת על יצורים מפלצתיים חזיריים שנמצאים פה בכדור הארץ, מסתתרים מתחת לאוקיינוס בקוטב ומתעוררים לחיים.

לאבקרפט כתב בזמנו בכתבי עת של חובבים. הוא לא הגדיר את עצמו סופר, ואחרי שהוא מת הוצאות ספרים לא פירסמו אותו. אבל עם השנים הוא זכה לתהילה – קודם בחוגים מסוימים, של מטאליסטים, ילדי פרחים או חובבי "מבוכים ודרקונים", ואחר כך בקהל הרחב. הוא עניין למשל את מישל וולבק, שכתב עליו ספר, ואפשר למצוא את ההשפעה שלו בקולנוע – למשל, בסרטי "הנוסע השמיני" – או בטלוויזיה, ב"דברים מוריים". בספרות העכשווית, מריאנה אנריקס, שבחרתי גם ספר שלה לרשימה, מושפעת ממנו.

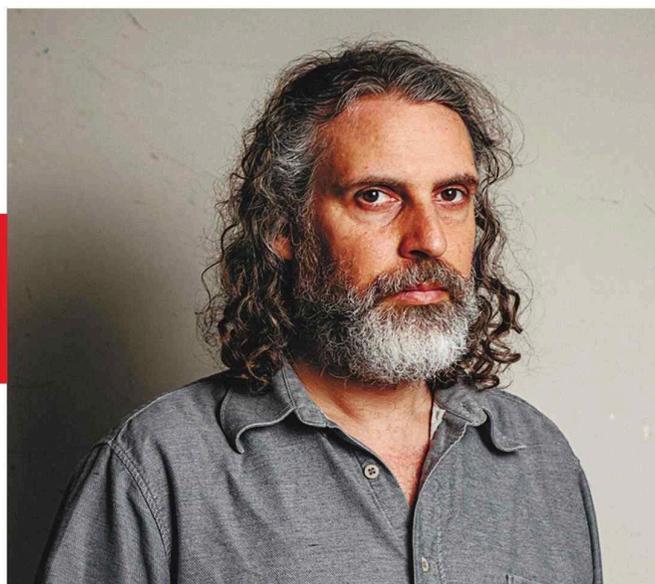
לאחרונה התחילו לתרגם אותו ברצינות גם לעברית. יכול להיות שהוא לא התאים לנו לפני 30 שנה, וזה קשור לא רק להרגלי הקריאה של הישראלים אלא גם לסוג האימה שלאבקרפט כתב. כי את סטיבן קינג, למשל, אהבו פה מאז ומתמיד. אבל אצל לאבקרפט יש איזה הלם אונטולוגי – התובנה שהמציאות היא לא מה שחשבת. ההתמוטטות הזאת של ההכרה ושל כל מה שתפשונו כ"מציאות" היא בעיניי הלב של הסיפורים שלו, ולעיתים האפוקליפסה לא מתרחשת באופן זדוני אלא כבדרך אגב. אני חושב שגם הניואנס הזה הוא אקטואלי מאוד.

בגלל משבר האקלים? ככל שהאנושות מבינה שהיא לא מרכז היקום, אלא טפיל על כדור הארץ?

כן. הרעיון של אימה קוסמית קשור להבנה הזאת שהתפקיד שאנחנו משחקים הוא ממש זעיר ואנחנו הולכים להיחרב לא כעונש, אלא פשוט כי משהו גדול מתעורר. יכול להיות שעשינו משהו בשביל להעיר אותו, ויכול להיות שלא. אין לנו שום דרך לתפוש אותו. אצל כותבים אחרים בז'אנר האימה הקוסמית, למשל אצל אלג'רנון בלקווד, זה קשור לטבע, לעצים וליערות, שהם איזו ישות עצומה וקדמונית שיכולה לחזור ולבלוע אותנו. כך גם בסיפור "הציפורים" של דפנה דה מוריאה, שהצ'קוק ביסס עליו את הסרט. ובסיפור המקורי זה נגמר הרבה יותר נורא. אצל לאבקרפט האל המפלצתי קת'ולוהו מתעורר מרצו בקרקעית הים ורומס את עולם האדם, ומה זה הקת'ולוהו הזה? כל אחד יכול להשליך עליו משהו אחר.

אמרת שמריאנה אנריקס הארגנטינאית הושפעה מלאבקרפט.

הספר שלה, "הדברים שאיבדנו באש", הוא אוסף סיפורי אימה קצת לאבקרפטיאני, אבל יש בו משהו הרבה יותר אורבני – הומלסים, נרקומנים עניים, ילדים מלוכלכים, כל מה שאנחנו מסיטים ממנו את המנט ברחוב. בסיפור הפותח יש ילד של נרקומנית, והמספרת היתה רוצה לעזור לו. היא

חרש. הפחדים הכי אפלים צילום: אביגיל שארישוב

קריאתו של קת'ולוהו והצל מעל אינסמאות / הווארד פיליפס לאבקרפט
מאנגלית: עודד ולקשטיין. הוצאת פרדס, 2020

הדברים שאיבדנו באש / מריאנה אנריקס
מספרדית: אדם בלומנטל. הוצאת עם עובד, 2018

Pride and Prejudice and Zombies / Jane Austen and Seth Grahame-Smith
Quirk Books, 2009

השטן בגוריי / יצחק שבסיס-זינגר
מיידיש: בלה רובינשטיין. הוצאת כרמל, 2023

פחדון בארון / מרסר מאייר
מאנגלית: אסתר סופר. הוצאת כתר, 1978

כן. והגופות שקבורות מתחת לאדמה הן אידו. שהן מצע של החיים שמשיכים אחר כך, אחרי הדיקטטורה, הרציחות וההיעלמות של ילדי דים. הסיפורים שלה מהדהדים לא רק את ההיעלמות, אלא גם את התחושה והאווירה. זה מה שספרות אימה טובה עושה. ספרות האימה מעניינת אותי כתייעול של תחושות אמיתיות – של הפחד, החרדה והיאוש שאנשים חשים ומדחיקים. של כל מה שמודחק. זה מה שאני אוהב, למשל, ב"גאווה ודעה קדומה וזומבים" של סת' גרהאם-סמית' על פי ג'יין אוסטן (שלא תורגם לעברית). אני אוהב אותו יותר מהספר המקורי, אף על פי שאוסטן מושחזת והדיאלוגים שלה גאוניים. אני אוהב אותה, אבל אין לי סבלנות לכל הגינונים הוויקטוריאניים, ומבחינתי מה שחסר אצלה זה זומבים.

כי אוסטן מדחיקה? אולי אפילו מעגלת פינות פה ושם, למשל בנוגע לנישואים? בנוגע להרבה דברים. אני חושב על התקופה הוויקטוריאנית, על ההדחקה של המיניות, על העוני המחריד בלונדון ועל פשעי האימפריאליזם. כל כך הרבה מבעבע מתחת לכל הנימוסים והגינונים. אני חושב שמכאן צומחת כתיבת אימה – כשאני מספר סיפור אימה אני מתחיל מאיזו תחושה לא מדוברת. אני שואל את עצמי איך

קונה לילד גלידה אבל האמא שלו מתנפלת עליה. ובכל זאת המספרת כל הזמן שואלת את עצמה אם היא צריכה לעשות משהו בשביל הילד הזה, למה היא לא עושה שום דבר. ובסוף קורה משהו מחריד – משהו שקשור לפולחן אלילי, לכוחות גדולים שאנשים סוגדים להם בניסיון לפייס אותם. אבל המספרת נשארת עם משהו יומיומי – עם האשמה הזאת שהיא היתה צריכה לעשות משהו, שהיא היתה יכולה להציל אותו. יש פה עניין מוכר מאוד – כשאנחנו רואים הומלס ברחוב, ומתעוררים אצלנו רגשות האשם והפחדים הכי אפלים.

במובן מסוים, הסטריאוטיפ הזומבי, הפצוע, המלוכלך, הלבוש בלויים, מבוסס על ההומלס ברחוב. אולי הזומביות היא סוג של חוסר בית? הזומבי מהדהד הרבה טיפוסים שונים, של מי שנראה לנו מרוקן, של מי שיצא ממשפחת האדם, של מי שמאבד בעינינו מהאנושיות שלו. אני חושב שהמפגש שלנו עם הומלס ברחוב הוא אחד המפגשים הכי קרובים עם האימה. אנחנו מאמנים את עצמנו שלא להסתכל, אבל זה מול העיניים שלנו. יש הרבה סיטואציות שקרובות לחיים שלנו בספר של אנריקס, גם בנוגע לדיקטטורה, אם חושבים על הקונטקסט הישראלי העכשווי. הספר שלה מרפרר בין היתר לדיקטטורה הצבאית בארגנטינה?

אפשר לכתוב סיפור עם התחושה הזאת. עם איזו תחושה התחלת כשכתבת את הספר שלך, "שכול וכישלון וזומבים", שיצא בשנה שעברה?

בתחילת הספר נאמר "המוות בגדר, ואני כותב". כלומר, מצד אחד נוכחות המוות, נוכחות קרובה, מיידית, כמו לגור מול בית קברות. ומצד שני, "אני כותב" – המשך היצירה, המשך החיים. איך שני הדברים האלה יכולים להתרחש זה בצד זה? משם התחלתי, והשאלה הזאת מלווה את הספר לכל אורך הדרך.

הזכייה שלך בפרס ספיר מבטאת את העדנה שיש לספרות האימה בישראל?

ספרות האימה באמת מקבלת מקום הרבה יותר מרכזי בעברית, וגם נכתבת יותר ויותר בעברית. אני חושב שזה קשור לא רק למציאות העכשווית, אלא גם למגמה של התעוררות או שיבה מאוחרת למקורות היהודיים המיתולוגיים שזנחנו – השדים, הגולם, הדיבוק, והאמת היא שיש במקורות האלה הרבה פוטנציאל לא ממומש. מה עוד שהדימויים האירופיים או האמריקאיים שהכרנו מעולם הפנטזיה לא מספיק מדויקים לנו. אין לנו, למשל, טירה גותית. אבל יש כל מיני דברים אחרים בנוף. ויש לנו שדים לא ממומשים. השדים ששכחנו. חלק מהסיבות לשכחה היו מכוונות. זה מלמד אותנו משהו על הרוח של התרבות הלאומית הצינית שרצו להקים פה. החלוצים לא רצו את הקומפלקסים של הגולה ולא רצו להביא את השדים איתם. אני חושב שיצחק שבסיס-זינגר, למשל, כן הדגים את מימוש הפוטנציאל הזה. הוא לקח את הפולקלור ואת האווירה הזאת של מזרח אירופה, של חיים שיש בהם אמונה בכשפים ובעל-טבעי, חיים של ריאליזם מאגי, וחגג את זה בלי להתבייש. לא במקרה "השטן בגוריי" נכתב ביידיש. גם שבסיס-זינגר התלונן שאמרו לו: "למה אתה מתעסק בקורי עכביש? תכתוב על החלוצים".

"השטן בגוריי" מלא גם בארטיקה, ועוד הרבה לחלוחית שאולי לא היו מספיק מילים בעברית כדי לתאר אותה.

בהערות של המתרגמת מנסים להעביר לנו כמה לחלוחית היתה ובאמת זה לא עובר לגמרי מיידיש, אבל לעברית יש מטענים משלה, אפלים ועתיקים, בני אלפי שנים.

הספר האחרון ברשימה הוא "פחדון בארון" של מרסר מאייר. ספרות הילדים מלאה מפלצות. למה דווקא פחדון?

קודם כל כי הוא כל כך חכם ויפה. דבר שני, התרגום שלו. המתרגמת אסתר סופר המציאה את המילה "פחדון" – תחשבי איזו מילה גאונית זאת. ומלבד זה, בחרתי את "פחדון" כי שמעתי סיפור מחבר שלי, שהוא גנן בגן ילדים: אחרי 7 באוקטובר הוא הביא את הספר הזה לגן וביקשו ממנו לא להקריא לילדים. גם בשביל "לא להפחיד את הילדים", וגם כי זה מסוכן ללמד אותם מפלצות הן לא רק רעות. זה מחריד בעיניי, ואני חושב על סיפורים שקראתי כשהייתי ילד – למשל, האחים גרים. כמה אימה. זה חשוב להתעמת עם האימה. היא לא באמת נעלמת אם מתעלמים ממנה. כמו בסיפורי הילדים, היא רק הופכת ליותר מפחידה. ■